

Ramnäs kyrka

Antikvarisk kontroll

**RAÄ 42
Ramnäs prästgård 2:1
Ramnäs socken
Västmanland**

Ulf Alström

Ramnäs kyrka

Antikvarisk kontroll

RAÄ 42
Ramnäs prästgård
Ramnäs socken
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2007

Omslagsfoto: Variant av trefaldighetssymbol. Ramnäs kyrkas fönsterlister (foto Ulf Alström).
Baksidesfoto: Detalj från predikstolen. Ramnäs kyrka den 1 dec. 2006 (foto Ulf Alström).
Lektör: Christina Svensson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407

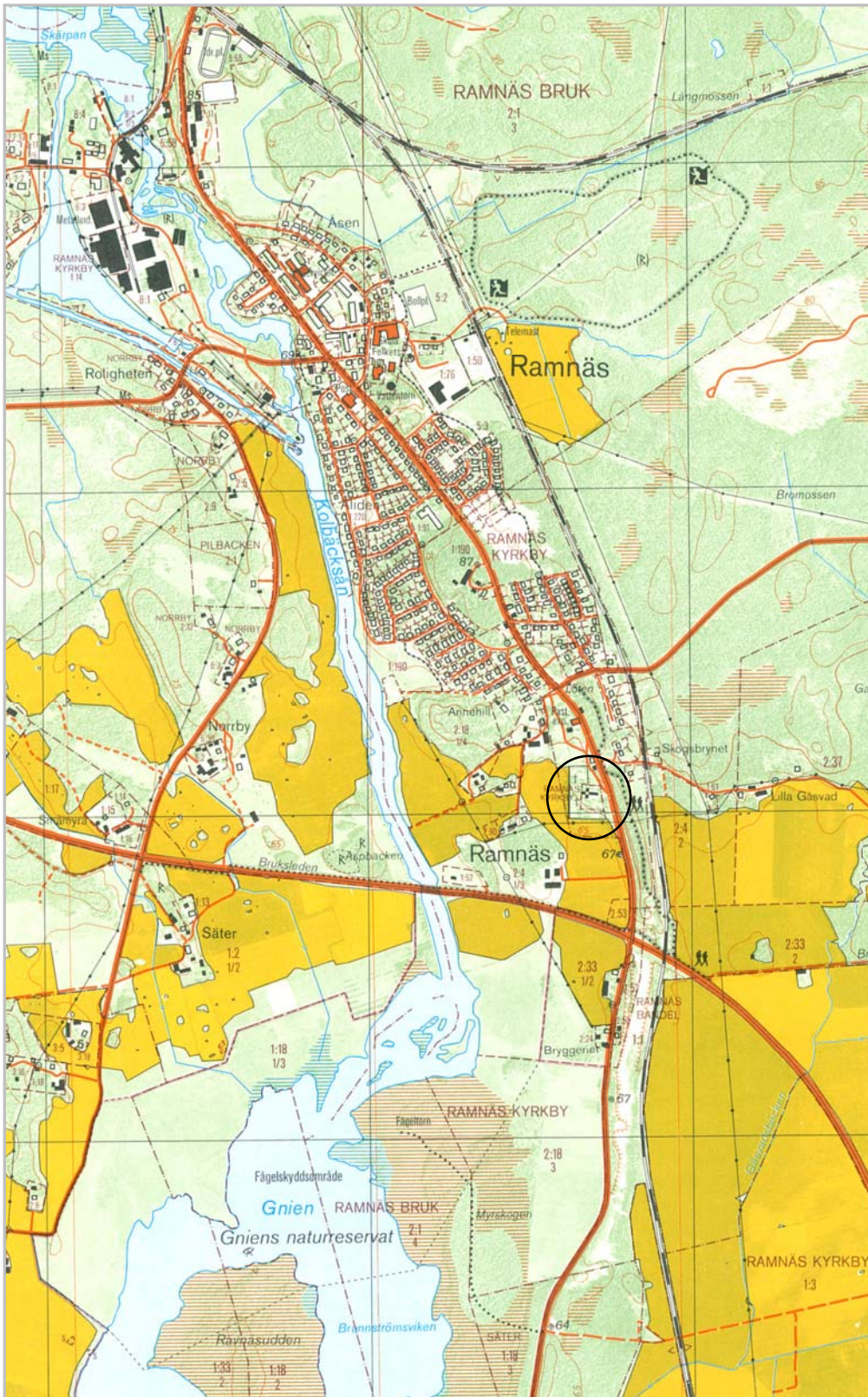
ISSN: 1653-7408
ISBN 10: 91-85591-60-2
ISBN 13: 978-91-85591-60-2

Tryck: Just Nu, Västerås 2007

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	7
Syfte och metod	7
Genomförande	8
Undersökningsresultat.....	8
Sammanfattning och utvärdering	15
Referenser.....	16
Kart- och arkivmaterial	16
Otryckta källor.....	16
Litteratur.....	16
Tekniska och administrativa uppgifter	17
BILAGA.....	18
Bilaga 1. Fyndtabell.....	18

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur Gula kartan.
Skala 1: 20 000.

Inledning

Ramnäs kyrka har renoverats etappvis. 2004 utfördes tak och fasadarbeten på kyrkan. Under arbetet med taket uppmärksammades återigen de bemålade takplankorna som troligen härstammar från ett trätunnvalv som byggdes 1653. Redan 1936 förordade landsantikvarie Sven Drakenberg att plankorna borde flyttas så att en bättre bevaring av dessa kunde uppnås (Sjökvist 2005). Varför flyttningen inte genomfördes är oklart.

Figur 2. Ramnäs kyrka från nordväst enligt Grau 1754 (Grau 1904).

2006 fortsatte arbetet med kyrkans omdaning. Arbeten med el- och värmesystem innebar att markarbeten både utanför och inne i kyrkan påbörjades. Under dessa arbeten utfördes antikvariska kontroller av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom arkeolog Ulf Alström. Arbetet genomfördes efter beslut av länsstyrelsen i Västmanland 2006-08-31 med dnr 4318480-06. De antikvariska kontrollerna beställdes av Ramnäs församling som också bekostade arbetet. Samordnare för arbetet i Ramnäs kyrka har varit Svensk Klimatstyrning AB.

Natten till den 1 december 2006 eldhärjades kyrkan. Norra ingångens kyrkdörrar samt inredningen närmast ingången förstördes direkt av lågorna. Indirekt skadades i princip hela kyrkans inre.

Figur 3. Brandskador vid norra ingången (foto Ulf Alström).

Figur 4. En av fler mässingskronor i kyrkan som var täckta med skyddande plast inför renoveringen. Plasten smälte av värmen som uppstod i kyrkan under branden (foto Ulf Alström).

Figur 5. Väggen i sakristian efter branden. Kondens skapade ränderna i den sotiga ytan (foto Ulf Alström).

Bakgrund

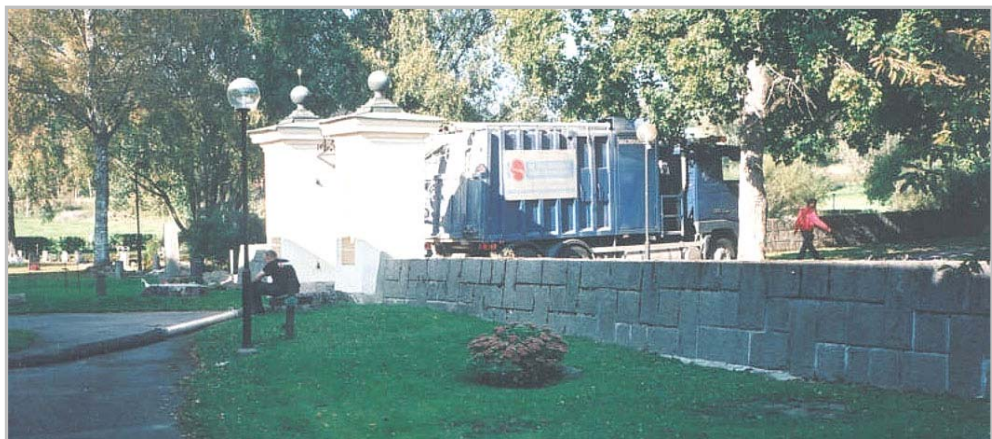
Ramnäs kyrka och socken ligger i en övergångszon med slätter i söder och kuperad terräng i norr. Kolbäcksån har varit en mycket viktig kraftkälla för industrins utveckling. Den första stångjärnshammaren anlades 1590 (Hammarskiöld 2004). 1754 beskriver Olof Grau socknen som ”ganska folkrik” och ”den har 900 invånare om både små och stora medräknas”. Folkrikedomen beror på de många brukena som då fanns i området (Grau 1754 (1904)).

Ramnäs kyrka uppfördes troligen under 1400-talets första hälft. Kyrkan omnämns i skriftliga källor första gången 1460. Ramnäs socken omnämns däremot redan 1384 med stavningen Rampnes sokn där förleden tolkas som rampn - korp eller ramm – fuktig äng, sumpmark (Hammarskiöld 2004, Ståhl 1970, 1985).

Den ursprungliga kyrkobyggnaden omfattade långhus murat av natursten. Södra sidoskeppet byggdes 1686. Det norra sidoskeppet byggdes 1791-92. Samtidigt byggdes kyrkan (koret) ut österut (Hammarskiöld 2004).

Syfte och metod

Syftet med de antikvariska kontrollerna vid Ramnäs kyrka var att dokumentera eventuella kulturlager och anläggningar som skulle kunna påverkas av schaktningarna utomhus. Man kan ha i åtanke den täta bebyggelse som Grau avbildade 1754 (fig. 2). Arbetet inne i kyrkan syftade till att dokumentera läget för eventuella murrester och gravar samt beskriva dessa. Eventuella lösfynd kan ge en bild av folktro och begravnings seder varför det är angeläget att även dessa fynd tas tillvara. Vid arbetet med att rensa äldre kabelkanaler och andra ytor under trägolvet från skräp inför dragandet av diverse ledningar användes en sugbil som hade en sådan kraft att även lösa stenar sögs upp. Om man ser till kyrkans kulturlagerinnehåll, där t.ex. delar av smycken, ströningar, mynt och knappnålar etc påträffas är metoden mindre lämplig enligt min mening. Man kan möjligtvis lösa problemet med att gå igenom materialet på en skiva innan det sugts ut. Metoden med skiva tillämpades vid upprensningen efter den förödande branden i Ryssby kyrka i Småland (Ring 2003).

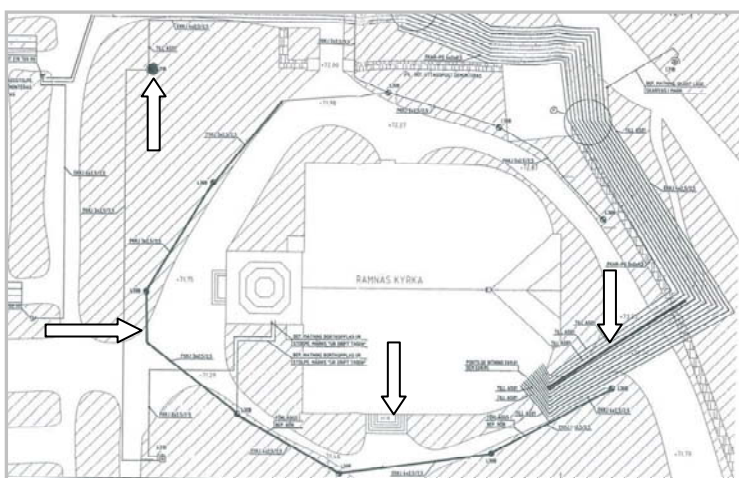
Figur 6. Sugbilen där allt material, som hyvel- och sägsån, tegel, träbitar, stenar och kanske mynt som sögs ut hamnade (foto Ulf Alström).

Genomförande

Arbetet i och omkring Ramnäs kyrka var omfattande varför många besök krävdes. Iakttagelser i schakten utanför kyrkan underlättades av fint väder. Kyrkvaktmästaren i Ramnäs, Sven Björk, som grävde schakten runt kyrkan medverkade också i den antikvariska kontrollen genom att helt enkelt vara observant.

Arbetet inne i kyrkan försvårades något av att ljuset var dåligt. När sugbil användes var ljudet från materialet som sögs bort mycket högt. Det berodde på att sten och grus passerade metallmunstycket längs fram på slangen.

Undersökningsresultat

Figur 7. Pilen vid svarta punkten markerar platsen för kalkupplaget. Pilarna vid kyrkans södra trapp och vid tjock svart linje markerar platser för stenkästör, troligen för dränering. Smal svart linje markerad till vänster på kartan markerar schaktet för elkabel. Tjock svart linje markerar platsen för en mängd ledningar. Skala cirka 1:800. Grundkarta Svensk klimatstyrning.

I schakten norr och nordöst om kyrkan fanns spår efter en byggnad i form av ett stolphål samt på en del platser linser av ett kulturlager. Spåren bör sättas i samband med de byggnader som finns avbildade i Grau 1754.

Figur 8. Grund grop med kulturlager. Exempel från schaktet norr om kyrkan (foto Ulf Alström).

Inga fynd påträffades i schakten utanför kyrkogårdsmuren. I schaktet för elledningen runt kyrkan, smalare svart linje på figur 7, påträffades ett fåtal benrester samt ett kisthandtag. Frånvaron av ben förbryllade något eftersom det på andra platser söder om kyrkan påträffas mängder av ben. Schaktet, som var 0,6 m djupt, var troligtvis för grunt för att gravrester skulle påverkas. I elledningsschaktet vid kyrkans södra ingång samt innanför kyrkogårdsmuren i öster fanns stenpackningar av 0,2–0,4 m stora stenar. Stenpackningarna har antagligen byggts för att underlätta dräneringen av kyrkogårdsgångarna eftersom de ligger under ytor där gångar anlagts. Nordväst om kyrkan påträffades ett kalkupplag med okänd begränsning och storlek (markerad med svart punkt och pil på figur 7). Kalkupplaget är av okänd ålder men bör knytas till någon av kyrkans ombyggnader.

Figur 9. Platsen för kalkfyndet nordväst om kyrkan (foto Ulf Alström).

Figur 10. Vid kyrkogårdens östra ingång grävdes det större ledningsschaktet vilket ledde in till korets södra utbyggnad som byggdes 1791-92 (foto Ulf Alström).

Från kyrkogårdsmurens östra ingång till korets södra utbyggnad, som fram till nu varit pannrum, ledde det största schaktet. Här drogs en mängd ledningar i plaströr in till kyrkan. Schaktet var 1 m brett och 0,7–0,8 m djupt. Några rester efter gravar

påträffades inte. Däremot fanns skelettdelar inne i pannrummet som installerades 1937, vilket får förklaras med att pannrummet låg på en djupare nivå än schaktet som ledde fram till pannrumsdörren.

När arbetet med nya elledningar och värmesystem inleddes inne kyrkan lyftes delar av trägolvet upp. Oftast var det på platser där ingrepp redan har gjorts. Ingreppen från 1937 års ledningsdragningar följdes i hela sin längd, men även på andra golvytor lyftes plankor bort. Under golvplankorna och mellan golvbjälkarna låg skräp från olika ombyggnadsperioder. Det vanligaste materialet var dock hyvelspån och sågspån. Det myckna skräpet ovanför den ursprungliga marknivån var anledningen till att en sugbil användes. Förutom att allt byggspill sögs bort försvann även det ursprungliga

åsmaterialet. Man eftersträvade att med hjälp av sugen få små ”diken” under golvet där el- och värmeinstallationer kunde placeras. Dikena var dock inte djupare än att man lade ledningar direkt under golvbjälkarna. Arbetet med att suga bort materialet under golvet sparade mycket tid om man jämför med t.ex. handgrävning. Följande bildserie, figurerna 11–14, får spegla arbetets förlopp.

Figur 11. Materialet under golvet i mittgången innan arbetet med sugbilen. Överst ligger mängder med spån (foto Ulf Alström).

Figur 12. Arbetet pågår med spånsugningen. (foto Ulf Alström).

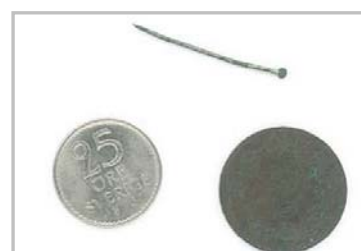

Figur 13. Arbete med spånsugning i kyrkans mittgång. Slangen leder ut till sugbilen (foto Ulf Alström).

Figur 14. En kanal i spånlagret efter sugning. Resten av spånen ligger kvar. Till höger i bild syns rören från 1937 års värmeinstallation (foto Ulf Alström).

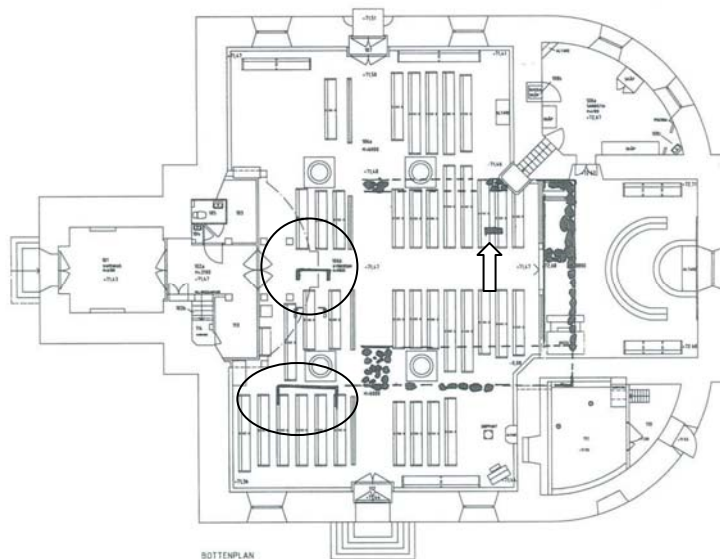
Arbetet med att suga ut skräpet betydde också att ett fåtal fynd kunde upptäckas. Endast två mynt och en knappnål påträffades.

Figur 15. Fynden från Ramnäs kyrka, 25 öre från 1972, 1 öre från 1858 samt en knappnål (bild Ulf Alström).

Kyrkan har, som ovan nämnts, genomgått stora ombyggnader. 1685-87 byggdes södra sidoskeppet. 1791-92 utvidgades kyrkan mot norr då ännu ett sidoskepp tillbyggdes. Även kyrkans östra del tillbyggdes. Dessa arbeten betydde att rester av kyrkans gamla murar i söder, öster och i norr nu påträffades under trägolvet.

Figur 16. Ramnäs kyrka med den äldre kyrkans murar markerade med stenar i svart och streckad svart linje. Vita pilen markerar enkelgraven, den nedre ovalen markerar träkammargravens läge, den övre cirkeln markerar tegelkammargravens läge. Båda gravkammrarna läge är markerade med svarta linjer. Skala cirka 1:400. Grundkarta Svensk klimatstyrning.

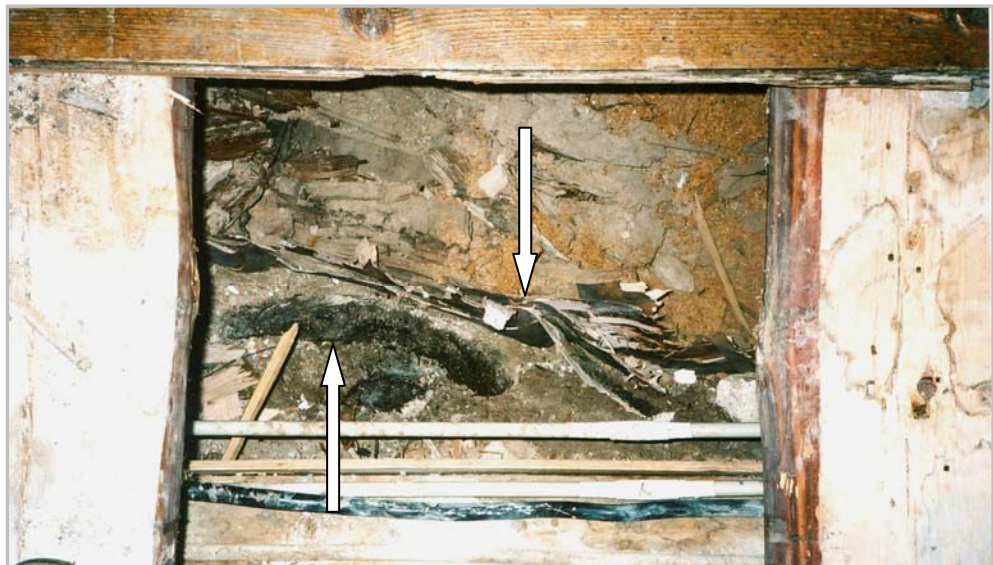
Tre gravanläggningar påträffades när delar av golvet hade lyfts bort. Graven som markeras med en vit pil (figur 16) innehöll ett komplett skelett. Graven var mycket grund. Skelettet låg cirka 0,2–0,3 m under golvbjälkarna. Några säkra spår efter en kista fanns inte. Skelettet framkom vid rensning med sugen. Återbegravning skedde på samma plats.

Figur 17. Skelettet strax under ett sågspänlagret och golvbjälkarna (foto Ulf Alström).

I kyrkans mittgång påträffades en gravkammare i tegel. Måtten kunde inte fastställas men den bör vara minst 2 m i väst-östlig riktning som exempelvis tegelkammaren i Svedvi kyrka (Alström 2005). Bredden, som förblir okänd, är beroende på hur många kistor som skulle få plats i tegelkammaren. Tegelkammaren hade med stor sannolikhet ett tak av plankor.

Ytterligare en gravkammare framkom under arbetet. Endast norra väggen, delar av sidorna samt spår av överbyggnaden kunde dokumenteras (nedre ovalen figur 16). Längden på graven var ungefär 2,5-3,0 m. Bredden är okänd. Gravkammaren var byggd i trä. Den var täckt med plankor. På plankorna har björknäver i stora bitar placerats samt ett lager med torv som förmodligen hämtats från åsen bredvid kyrkan. Torvlagret är mig veterligen ett ovanligt byggmaterial i gravsammanhang. De tre gravanläggningarna som påträffades i Ramnäs kyrka låg mycket grunt varför man får anta att det kanske då väldoftande torven förhindrade en allt för stark lukt.

Figur 18. Rester av träkammargravens överbyggnad har kolapsat. Den övre pilen visar näverflak. Den nedre pilen visar en del av torvtäckningen. Graven låg strax utanför den gamla sydväggen (foto Ulf Alström).

I Ramnäs kyrka har det inte varit vanligt att anlägga gravar under golvet. Tre stycken blev kända efter det att delar av golvet avlägsnades. En annan viktig notering är att det inte fanns några omrörda skelettdelar under golvet. Det bör alltså ha varit synnerligen ovanligt med gravar under kyrkgolvet. En förklaring kan vara att det under ett cirka 0,5 m tjockt åsmaterial kom ren lera. Leran var mycket torr och hård. Den kan liknas vid ett cementgolv. Den mest troliga förklaringen till de få gravarna är ändå att kyrkan nästan alltid har haft trägolv vilket inte kan vara det bästa isoleringsmaterialet mot obehaglig lukt. Stengolv finns belagt i källorna endast i ett fall, nämligen i det södra skeppet som fick stengolv i samband med byggnationen. I samband med det norra skeppets tillblivelse lades trägolv in i hela kyrkan (Hammariskiöld 2004). Om träkammargraven utrustades med ett torvlager pga lukten kan kanske graven dateras till perioden 1792- 1815. Efter 1792 fanns trägolv inlagt i södra skeppet. Från och med 1815 var det förbjudet att anlägga gravar i kyrkor (Brillioth 1946). Det kanske finns ett samband mellan mängden gravar i kyrkor som har stengolv eller kyrkor med genomgående trägolv. Iakttagelser från Svedvi kyrka kan kanske stödja teorin. I Svedvi konstaterades det att mängder med ben fanns under kyrkans stengolv. Det första trägolvet i Svedvi kyrka lades in 1897 (Alström 2005, Hammariskiöld 2005).

De äldre muarna som kunde skönjas under golvplankorna gav viktig information om den gamla kyrkan. Besynnerligt var att murarna i söder och i öster var omkring 2 m breda medan den norra muren bara var omkring 1 m bred. Murarna bestod, som

redan var känt, av natursten och kalkbruk. De inritade stenarna (figur 16) i 1400-talsmuren har en ungefärlig storlek eftersom de flesta av dem låg under trägolvet och kunde bara dokumenteras från sidan. Murarnas placering på figur 16 är dock korrekta.

Figur 19. Delar av kyrkans gamla östmur. Hitom muren löper de gamla ledningarna från 1937 (foto Ulf Alström)

Figur 20. Den två meter breda 1400-talsmuren mellan de två södra kolonnerna. Murens begränsningar anges med pilar (foto Ulf Alström).

Ramnäs gamla 1400-tals kyrka har naturligtvis byggts efter ett visst längdmått. När murarna nu är kända, västmuren ingår fortfarande i den nuvarande kyrkan,

kan en enkel måttanalys göras. I analysen används det kända medeltida alnmåttet på cirka 55,5 cm (Jansson 1995). I vårt moderna metersystem är kyrkan cirka 16,4 m lång och cirka 8,2 meter bred invändigt. Översatt till den medeltida vokabulären är den 30 alnar lång och 15 alnar bred. Kyrkan är alltså byggd efter ett s.k. bundet system, dvs den har en geometrisk reglerad grundplan som bygger på kvadraten. Den geometriskt reglerade grundplanen är en vanlig företeelse inom kyrkoarkitekturen (Holmquist & Nørregaard 1946, s.379).

Sammanfattning och utvärdering

I samband med arbetena med nytt värme- och elsystem inkluderande nytt brand- och tjuvlarm har antikvariska kontroller genomförts. Vid borttagandet av material under golvet inför diverse ledningsdragnings användes en sugbil varvid allt löst material sögs bort. Det inkluderar även material av antikvariskt intresse. Att senare tiders skräp sugts bort har fördelar. Det går snabbt och är billigt. Det är dammfritt. Men när uppenbart äldre lager i kyrkan berörs av denna dammsugning är risken stor att information försvinner. Metoden har därför ur antikvariska aspekter sina begränsningar.

Ramnäs kyrka har förmodligen mycket få gravar under golvet, vilket kan bero på att kyrkan i princip bara haft trägolv. En jämförelse gjordes med Svedvi kyrka som haft sten/tegelgolv.

De murar som kom i dagen 1937 har nu, vid den antikvariska kontrollen, kunnat mätas in relativt exakt tack vare detaljerade planritningar som Svensk klimatstyrning tillhandahållit.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Gula kartan 11G:43. Skala 1:20 000.

Svensk Klimatstyrning Ramnäs kyrka ursprunglig skala 1:50.

Otryckta källor

Hammarskiöld, R., 2004. Ramnäs kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik. Västerås stift. Västerås.

Hammarskiöld, R., 2005. Svedvi kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik. Västerås stift. Västerås.

Litteratur

Alström, U., 2005. Svedvi kyrka. Kulturmiljöavdelningen rapport A 2005:A44. Västmanlands läns museum. Västerås.

Brillioth, Y., 1946. Svensk kyrkokunskap. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm.

Grau, O., 1754. Beskrivning över Västmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck 1904. Utg. av Västmanlands Allehanda. Västerås.

Holmquist, H., & Nørregaard, J., 1946. Kirkehistoria. Oldtid og Middelalder. Köpenhamn.

Jansson, S.O., 1995. Måttordboken. Nordiska museet. Stockholm.

Ring, C., 2003. Ryssby kyrka. En arkeologisk förundersökning och murverksdokumentation. Arkeologisk förundersökning Rapport 2003 Kalmar läns museum. Kalmar.

Sjökvist, H., 2005. Tak och fasadarbeten på Ramnäs kyrka 2004. Kulturmiljöavdelningen Rapport B 2005 B:9. Västmanlands läns museum. Västerås.

Ståhl, H., 1970. Ortnamn och ortnamnsforskning. Stockholm.

Ståhl, H., 1985. Ortnamn i Västmanland. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	06083
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-8480-06 2006-08-31
<i>Undersökningsperiod:</i>	2006-09-15 2006-12-01
<i>Arkeologtimmar:</i>	29 timmar
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Ramnäs kyrka, Ramnäs prästgård 2:1
<i>Ekonomisk karta:</i>	Surahammar 11G:43
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6627060 Y 1522680
<i>Inmätningssätt:</i>	manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	2 schaktplaner 16 fotografier
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-F3 förvaras på SHM

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Antal	Fyndomständighet
1	knappnål	brons		1	Lösfynd i kyrkan
2	mynt	koppar	Oscar 1858	1	Lösfynd i kyrkan
3	mynt	koppar/silver	Gustav VI 1972	1	Lösfynd i kyrkan

